

Boris Radosavljevič

KRVAVI KONEC OBRENOVIČEV

Majski prevrat l. 1903 v Beogradu in odmevi nanj v sodobnem slovenskem časopisju

Kadar v sodobnem časopisju (tujem in domačem) beremo o dogajanju v Srbiji v XIX. in v začetku XX. stoletja, se človek ne more izogniti vtisu, da je zgodovina tega naroda zgolj zgodovina vojn, zahrbtnega boja dveh dinastij (bivših pastirjev in trgovcev z živino - to se je dalo prebrati kdaj pa kdaj tudi v *Slovencu*) za oblast, državnih prevratov, dvornih škandalov, nad katerimi se je naslajala cela Evropa, nenehnih spreminjanj ustav in neustavnih razmer. Skratka, gre za zgodovino tudi za balkanske razmere precej nemirnega naroda. Precej podobno so razmere v omenjenem obdobju opisane tudi v literaturi.

Konec nekega bivanja ali zaključek nekega procesa ponavadi pomeni (ali pa omogoči) hkrati nastanek novega. Tako je tudi z dogajanjem, ki ga obdelujemo v pričujočem sestavku. Pomenilo je konec dinastije Obrenovičev in hkrati vrnitev dinastije Karađorđevićev na srbski prestol. Majski prevrat je usodno vplival na nadaljnje dogajanje, najprej seveda v sami Srbiji, potem tudi v njeni soseščini, sprva ožji (balkanske vojne), in končno v Evropi (I. svetovna vojna). Še posebej usodni vpliv je to dogajanje pozneje imelo tudi na ostale južnoslovanske narode. Tudi to je eden izmed razlogov za sam izbor teme pričujočega sestavka.

Sama vest o uboju poslednjega Obrenoviča je izzvala različne odmeve v Evropi. Na evropskih dvorih so jo sprejeli s strahom in ogorčenjem, čeprav za uradne kroge (vsaj nekaterih držav - npr. Avstro-Ogrske in Rusije) ni pomenila prevelikega presenečenja. Tudi v očeh evropskega javnega mnenja srbski dvor ni nikoli posebno dobro kotiral, sta pa zadnja Obrenoviča zato izdatno polnila strani "rumenega" tiska, kot bi danes temu rekli. Zato je ob tej novici (razen v Angliji, ki je glede tega poseben primer) javno mnenje ostalo precej neprizadeto. Stvari so se seveda rahlo spremenile, ko so na dan začele prihajati vse pikantnosti o izvedbi tega uboja. Le-te so namreč presegale tudi vzdržljivost želodca povprečnega bralca še tako pogrošnega časopisa.

Te zadeve so tisti, ki so srbske razmere bolje poznali, jemali bolj "naravno" in jih šteli za nezogiben rezultat razmer. S tem v zvezi bomo pozneje videli tudi zanimiva stališča v slovenskem časopisju. Da so bili krvavi dogodki v Beogradu imenitna kost za glodanje, priča tudi dejstvo, da je v Srbijo nemudoma prihitelo okoli 200 dopisnikov raznih evropskih listov. Razgreto ozračje, ki so ga tudi sami pomagali ustvarjati, se je začelo počasi ohlajati, ko so ugotovili, da v Beogradu vlada red in mir in da uboj sam nima prav nobene povezave z dogodki v Makedoniji. Na balkanske vojne je bilo pač potrebno še malo počakati.

Ker je nova oblast v Beogradu uspela po prevratu v državi ohraniti red in mir, sta diplomaciji Rusije in Avstro-Ogrske, dveh najbolj zainteresiranih držav za položaj na tem delu Balkana, prevzeli prvo fazo akcije glede priznanja novega režima. Seveda ju je pri tem vodila predvsem želja po ohranitvi svojih, že pod prejšnjim režimom pridobljenih pozicij. Tako sta vladi obeh avtokratskih monarhij (s tovrstnim poudarkom na Rusiji) bili pripravljene gledati na uboj srbskega kralja kot na notranjo zadevo Srbije, v katero se ne mislita vmešavati. Sta pa zato težili k temu, da se oblastčasne vlade čim prej konča z izvolitvijo Petra Karađorđevića. Razen že omenjenih dveh držav je največ zanimanja za srbsko nasilno menjavo na prestolu kazala Anglija. Samega angleškega kralja je dogodek precej pretresel, še posebej zgražanja vredno pa je zanj bilo to, da so brutalni umor zagrešili častniki, ki so kralju prisegli zvestobo in bi ga pravzaprav morali pred takšnimi stvarmi varovati. Tudi angleški diplomati v svojih poročilih o tem dogodku niso nič kaj preveč ovinkarili. Za samo dejanje so odkrito uporabljali besedo *mesarjenje*. Anglija je še pred prihodom novega kralja v Beograd odpoklicala svojega beograjskega poslanca.

Na tem mestu bi se pravzaprav vrnili k spremljanju beograjskih dogodkov na Slovenskem. Kot je razvidno že iz naslova pričujočega

sestavka, je bil avtorjev poglavitni namen raziskati odnos slovenske javnosti do majskega prevrata ter razmer v Srbiji neposredno pred njim in po njem. Gre torej za dogajanje v Srbiji leta 1903, za vedenje o njem ter odmevih in odnosu do tega dogajanja na Slovenskem. Ta odnos je v pomanjkanju ostalih virov lahko včasih dovolj transparenten tudi skozi dnevno časopisje, seveda z določenimi zadržki. V času, ki ga obravnavamo, so bili časniki pač osnovno sredstvo javnega obveščanja. Ostaja pa dejstvo, da sredstva javnega obveščanja zraven svoje poglavitne deklarirane funkcije (obveščanje javnosti) opravljajo tudi druge. Vemo namreč, da so hkrati tudi zelo pomembno sredstvo za ustvarjanje (ali usmerjanje) javnega mnenja. O določeni zadevi se da pisati tako ali drugače. V takratnem slovenskem prostoru sta odlični primer za to *Slovenec* in *Slovenski Narod*. Vpliv določenega medija v javnosti pa je odvisen tudi od njegove razširjenosti znotraj določenega prostora. To je bilo potrebno upoštevati tudi pri izboru virov. Po teh kriterijih sta v ta izbor nujno prišla tudi zgoraj navedena časnika. Kot nekakšen geografski korektiv pa sta bila pritegnjena tudi časnika, od katerih je eden nekako "pokrival" slovenske zahodne oz. primorske pokrajine - to je bila *Edinost* (liberalno usmerjen list, ki je izhajal v Trstu), drugi pa vzhodne. Gre za *Slovenskega Gospodarja* (katoliško usmerjen) z njegovimi prilogami. Nekaj drobcev je bilo moč najti tudi v ostalih listih npr. v *Naših zapiskih*. Prav tako so bili k uporabi pritegnjeni tudi nekateri srbski viri, če se je z njihovo pomočjo lahko potrdila ali ovrgla verodostojnost poročil v slovenskem časopisju.

9. januarja l. 1903 je v *Slovenskem Narodu* na prvi strani izšel članek, ki naravnost odlično ilustrira tudi siceršnji odnos tega časopisa do srbskih razmer in poročanja drugih (predvsem avstrijskih in nemških) časnikov o njih. Za *Narod* bi lahko rekli, da je bil odločen nasprotnik "nemškutarskih obrekovalcev", včasih pa celo neke vrste srbski "odvetnik". To velja v precejšnji meri tudi za druge slovenske liste, v tej smeri pa je še posebej izstopala npr. *Edinost*. Kot primer samo nekaj odlomkov iz tega članka: "Srbija je danes ona država, na katere račun se zabavajo evropski listi. Kadar namreč nima avstrijsko in nemško časopisje drugih senzacionalnih motivov, pa se loti Srbije v trdni veri, da si sme o njej še toliko neverjetnih stvari izmišljovati, najde se vedno dovolj ljudi, ki vse verjamejo. Dementi pridejo ali prepozno, ali jih pa

to Srbiji sovražno časopisje sploh ne priobči. Potrebno je tedaj, da vsaj slovanski politiki sprejmejo vsako tako senzacionalno vest iz Srbije s potrebno rezervo..." Članek se nanaša na obisk grofa Lambsdorffa v Beogradu in na špekulacije, ki so jih ob tem obisku objavili v *National Zeitung*¹.

V začetku marca l. 1903 se je pisalo o obletnici razglasitve Srbije za kraljevino,² pri čemer pa v poročilih o proslavi ob tej priložnosti niso pozabili zapisati, da se predstavniki skupščine slovesnosti v cerkvi, pa tudi poznejšega sprejema niso udeležili. To je lahko pomenilo samo eno - kralj šteje skupščino za že razpuščeno. O kraljevih "nesporazumih" s skupščino so poročali tudi prej. Tako je *Slovenski Narod* že v januarju pisal, da "parlamentarne razmere v Srbiji ... niso ugodne". To naj bi potrjevalo tudi dejstvo, "da se je državni proračun brez sklepa skupščine podaljšal do konca leta 1903". V *Narodu* niso pozabili dodati, da se podobno počne tudi v Avstriji s pomočjo paragrafa 14. Napovedovali so tudi možnost novih skupščinskih volitev v letu 1903.³

Ponovno so se začele pojavljati vesti, ki so potrjevale, da se v Srbiji resnično pripravlja nova sprememba ustave. Poglavitni namen te spremembe pa naj bi bil "razširitev prerogativov kraljeve".⁴ To je moralo nujno povzročiti odpor srbskih političnih strank in tako lahko že nekaj dni pozneje beremo tudi o odstopih nekaterih vladnih ministrov, kot reakcijo na kraljeve namere. Tako sta odstopila zunanji minister Sima Lozanić in prosvetni minister Luka Lazarević.⁵

Sami "spremembi" ustave je predhodil dogodek, ki je nedvomno še pospešil Aleksandrov konec. To so bile t. i. *marčevske* demonstracije. Tudi o tem imamo precej poročil. *Slovenec* o tem poroča takole: "Radi odredbe, ki jo je izdala beogradska policija, ki nalaga trgovskim pomočnikom, da morajo nositi službene knjižice, so hoteli isti v nedeljo (23. marca/5. aprila 1903 - op. B. R.) demonstrirati proti temu, kar pa jim je preprečilo orožništvo. Demonstrantom so se pridružili tudi visokošolci. Ob spopadih z orožniki je bilo ranjenih več oseb. Na večer so se demon-

¹ Slovenski Narod, 9. januarja 1903, števil. 6.

² Slovenec, 9. marca 1903, števil. 55; Slovenski Narod, 9. marca 1903, števil. 55.

³ Slovenski Narod, 17. januarja 1903, števil. 13.

⁴ Slovenski Narod, 24. marca 1903, števil. 67.

⁵ Slovenec, 4. in 6. aprila 1903, števil. 76 in 77; Slovenski Narod, 6. aprila 1903, števil. 77; Edinost, 4. aprila 1903, števil. 76.

stracije ponovile in je došlo na ulice mesta tudi konjeništvu, ki je radi izzivalnega vedenja dijakov tudi streljalo. Število ranjenih še ni znano. Izkazalo se je, da sta ona dva eskadrona konjeništvu prišla na prizorišče šele potem, ko so orožniki že razpršili demonstrante. Vojaki so vseskozi streljali le slepo, da so preprečili nadaljno nabiranje ljudi. O polu noči je vladal popoln mir po vsem mestu. Večina opozicijskih listov je bila zaplenjena radi poročila o zadnjih dogodkih. Eden ranjencev, neki trgovski knjigovodja, je umrl vsled dobljenih ran. Število ranjencev cenijo na 15-20 oseb. Demonstrantje so klicali: živel armada!, kar je dokaz, da so ti dogodki tudi v zvezi z zadnjo krizo. Pri uredništvih vladnih listov so pobili okna". *Slovenski Narod* poroča o petih mrtvih in šestnajstih ranjenih demonstrantih. *Narodovi* podatki se skoraj ujemajo s srbskimi uradnimi viri, obstaja le malenkostna razlika v številu ranjenih.⁶

Seveda si vsega tega kravala ne moremo zamisliti samo kot izraz nezadovoljstva in užaljenosti trgovskih pomočnikov, ker naj bi bile tudi zanje uvedene legitimacije, kot o tem piše *Slovenec*. Vedeti je potrebno, da so bile izkaznice s fotografijo dotlej obvezne le za "prijateljice noči", služabnike in hišne pomočnike, kuharje in ribiče, se pravi poklice, ki niso ravno visoko kotirali na družbeni vrednostni lestvici. Konec leta 1902 je res prišlo do nekaterih sprememb, ki so se nanašale na to področje, vendar je še tik pred demonstracijami upravnik mesta Beograda Božidar Maršičanin pomočnikom zagotovil, da se nanje te odredbe ne nanašajo. Očitno to pomočnikov ni pomirilo in so demonstracije kljub prepovedi poskušali izvesti. Pri tem so jim še posebej izdatno pomagali dijaki in študentje, ki so "solidarnost" s trgovskimi pomočniki izkoristili tudi za proteste zoper načrtovani državni udar, o katerem so čivkali že vrabci na beograjskih strehah. To je bil verjetno tudi glavni razlog neredov, razviden tudi iz gesel, ki so jih vzklikali demonstrantje ("Živeo ustav!", "Dole s kraljem!", "Dole s kraljicom!" in "Živela republika!"). Poleg mrtvih in ranjenih so jo še najbolj skupila "režimska" uredništva glasil.

Dejstvo je, da je takoj po marčevskih demonstracijah Aleksander dejansko izvedel nov državni udar. Ta je naletel na močan odmev tudi v slovenskih časniki. Tako se je zgodilo, da lahko

npr. v isti številki *Slovenca* ali *Slovenskega Naroda* na začetnih straneh beremo še o neredih v Beogradu, na koncu lista (med brzojavkami) pa že tudi o Aleksandrovem državnem udaru. Malce nenavadno je, da se vsi slovenski listi kar nekako strinjajo v tem, da gre sicer resnično za novi Aleksandrov prevrat, vendar pa naj bi ga izzvali radikalci sami, ker se je pokazalo, "da je resničen svojedobni Milanov izrek, da se z radikalci ne da vladati". Tako piše *Slovenec*. *Slovenski Narod* pa pravi o tem takole: "Ustavo leta 1901 so napravili radikalci, ki so bili takrat na krmilu. Seveda so si državne zakone tako prikrojili, da bi ostala njihova stranka za večne čase vladujoča. Ne le v senatu in državnem svetu so si zagotovili večino, temuč tudi svoje plače so si v ustavi uredili (o tem 84. člen - op. B. R.) ter sploh skrbeli za to, da bi jih ne bilo mogoče pregnati iz varnih pozicij. Tudi volilni red, tiskovni in društveni zakon so si prikrojili po radikalnem obrazcu". Bistvo samega dogajanja bi povzeli po *Slovincu*, ki pravi, da je "srbski kralj Aleksander ... izdal včeraj (7. aprila oz. 25. marca po srbskem koledarju - op. B. R.) na srbski narod dve proklamaciji, s katerima razveljavlja sedanjo ustavo ter razpušča vsa zastopstva, obenem pa oktroira novo ustavo. Ta državni prevrat je pa prav posebne vrste. Ustava iz l. 1901 je razveljavljena za četrto ure, po preteku tega časa je pa zopet dobila prejšnjo veljavo, seveda s spremembami, ki so se kralju zdele potrebne. Kratko se da ta sprememba takole označiti: Radikalnemu zmagu v Srbiji je kralj poruval nevarne zobe in po tej operaciji mu zopet podelil še nekaj ur življenja... Dotično odstavke kraljeve proklamacije slove: Iz navedenih razlogov suspendiram veljavnost ustave z dne 6. aprila 1901 za kratko dobo. Vso državno in vladno oblast sprejemam v svoje roke ter odrejam sledeče: Ukaz o imenovanju senatorjev ne velja, ugasnejo mandati državnih svetnikov. Narodna skupščina, ki je bila izvoljena za dobo 1901 do 1904 je razpuščena ter izvoljeni senatorji izgube svoje mandate. Veljavo izgube zakoni: tiskovni zakon iz l. 1882 z modifikacijami iz l. 1884 in 1892, občinski zakon iz l. 1866 z modifikacijami iz l. 1875 in 1878. V drugi proklamaciji uveljavlja kralj zopet ustavo iz l. 1901 senat in tajni volilni zistem torej še ostaneta, le senatorji oziroma poslanci bodo iznova imenovani oziroma voljeni... Kralj Aleksander je bil torej le dobrih pet minut samovladar. Toliko časa je potreboval, da je postrigel peruti radikalcem, ki so svojedobno onemogočili

⁶ Slovenec, 7. aprila 1903, št. 78; Slovenski Narod 6. in 7. aprila 1903, št. 77 in 78; Edinost, 6. aprila 1903, št. 77; Srpske Novine, 2. aprila 1903, št. 74.

vsako neradikalno vlado. - Vse je sedaj odvisno od izida novih volitev, glede katerega doslej še ni mogoče reči, da bo v prilog vladi. Seveda bodo neradikalni svetniki vedeli, kaj je želja Aleksandrova... " Ta "dotični odstavek kraljeve proklamacije" je dokaj korektno povzet po srbskem uradnem listu.⁷ *Slovenski narod* je ob tem svojim bralcem sporočil tudi to, da "s spremembo srbske ustave so na Ruskem jako nezadovoljni ter so zamerili kralju, da je baš v sedanjih zmedenih časih nastopil z novim razburljivim sredstvom".⁸

Glede na zgoraj navedeno bi bilo mogoče napačno sklepati, da je bil Aleksandrov "absolutizem" v slovenskih časniki deležen podpore in razumevanja. Še posebej so obsojali perfidnost "novega" tiskovnega zakona. Ker je zahteval "sedaj uveljavljeni tiskovni zakon od vsakega lista 5.000 dinarjev kavcije, od urednikov pa 'dokaz sposobnosti' preneha vse polno tukajšnjih listov, v prvi vrsti dnevnikov, katerih je 16".⁹

To, da z njim niso bili zadovoljni Rusi, za Aleksandra ni bil največji problem. Zanj je bilo veliko huje, da z njim niso bili zadovoljni njegovi lastni državljani. Ob marčevskih demonstracijah se je med drugim pokazalo tudi to, da vsaj nekateri deli vojske niso najbolj navdušeni nad tem, da bi po ukazu nadrejenih morali gaziti po svojem ljudstvu. To velja še posebej za del častnikov in vojakov šestega polka, ko so se izkazali "u bratimljenju sa građanima (Vasić)". Zaradi tega, pa tudi zato, ker proti demonstrantom ni hotel nastopiti s silo, je bil zamenjan tudi komandant tega polka podpolkovnik Stevan Ilić. Prava ironija usode pa je, da so na njegovo mesto postavili podpolkovnika Petra Mišića, ki je spadal v krog častnikov, ki so bili aktivno vključeni v zaroto zoper poslednjega Obrenovića. Obnašanje šestega polka se je nadrejenim zdelo zelo sumljivo, prišlo pa je tudi obvestilo, da se v tem polku šepeta o neki častniški zaroti. Zaradi tega sta bila aretirana kapetan Radomir Aranđelović in poročnik Jovan Mirčić. Oba sta bila

zaradi pomanjkanja dokazov po treh dneh izpuščena.¹⁰

Seveda so se ob teh razburljivih novicah kaj kmalu tudi pri nas pojavili komentarji. Enega prvih je objavil *Slovenski Narod*. Zanj lahko rečemo, da je naravnost odlična analiza razmer v Srbiji, glasi pa se takole: "Vsi pojavi zadnjih dni kažejo na to, da stoji Srbija na pragu usodnih dogodkov. Kralj Aleksander nadaljuje nesrečno taktiko svojega očeta, da preseneča prebivalstvo z iznenadenji. Tako nepotrebno iznenadenje je najnovejša ustava. Kralj je poslušal svoje strankarske svetovalce ter izvršil napad na radikalce, ki tvorijo štiri petine vsega prebivalstva. S tem si je mislil kralj pridobiti liberalce, toda liberalci so na svojem sestanku izjavili, da ostanejo še nadalje v opoziciji (del liberalnih politikov je imel pomebno vlogo pri pripravah na zaroto, po izvršenem prevratu pa jih je bilo kar nekaj v ti. *revolucionarni* vladi, med njimi tudi njen predsednik Avakumović - op. B. R.). V boju z radikalcami je podlegel kralj Milan, ki je bil vsekakor bolj nadarjen in izkušen od sina Aleksandra. V Srbiji se je z novo ustavo uvedla takorekoč vojaška diktatura. General je načelnik ministrstvu, generali so načelniki državnega sveta in senata. A kaj pomagajo kralju generali, ko pa nima vojske za seboj. V kritičnem trenutku mu je odpovedal cel polk pokorščino ter ni hotel iti nad demonstrante, ki so zažigali javno podobi kralja in kraljice. Tolika mrznja se še ni pokazala očitno proti nobenemu srbskemu vladarju, niti proti Milanu. V začetku se je dolžilo avstrijske aspiracije najnovejšega preobrata v Srbiji, a oficiozni listi iz Dunaja in Pešte so Aleksandrovo početje obsodili; ravno isto je storilo tudi rusko časopisje. Odrinila se je najmočnejša stranka od sodelovanja, odvzela se je svoboda tiska, ukrotila občinska avtonomija ter se onemogočilo združevanje. Koristi bo od vsega tega imela le nezatna klika okoli kralja. Država pa je zabredla v veliko nevarnost notranjih nemirov in puntov, in ta nevarnost je tem večja, ker so ob istem času v Stari Srbiji in Macedoniji izročeni na milost in nemilost divjih Amavtov".¹¹ Podobnih, vendar

⁷ Slovenec, 7. in 8. aprila 1903, števil. 78 in 79; Srpske Novine, 25. marca 1903, števil. 67; O tem tudi Slovenski Narod, 7. in 8. aprila 1903, števil. 78 in 79; Edinost, 7. aprila 1903, števil. 78.

⁸ Slovenski Narod, 11. aprila 1903, števil. 82.

⁹ Slovenski Narod, 9. aprila 1903, števil. 80; Edinost, 9. aprila 1903, števil. 80; Slovenec 10. aprila 1903, števil. 81.

¹⁰ Dragiša Vasić, Devetsto treća (Majski prevrat), Beograd 1925, str. 43 in 69; Slobodan Jovanović, Vlada Aleksandra Obrenovića, druga knjiga, Beograd 1931, str. 311-312.

¹¹ Slovenski Narod, 17. aprila 1903, števil. 86.

ne tako kvalitetnih člankov, je na to temo še nekaj.¹²

Ker je že naslednji dan po objavi kakšne zgodbe na temo Srbije ponavadi sledila druga, s popolnoma drugačno vsebino, se teh "zgodbic" ni jemalo preveč resno. To pa je bilo lahko včasih usodno, saj so bile tako že vnaprej razvrednotene tudi tiste vesti, ki so dejansko vsebovale neko racionalno jedro. Tako se je lahko zgodilo, da so kakšno vest ali napoved, za katero se je pozneje izkazalo, da je še kako usodno vplivala na neko državo in njene državljane, ljudje pač prebirali ob jutranji kavi ali popoldanskem čaju s približno enakim vznemirjenjem kot vremensko napoved. Zato ni čudno, da se je pozornosti bralcev neopazno izmuznila tudi skoraj preroška napoved, ki je imela svoj izvor v Novem Sadu, objavljena pa je bila tudi v *Slovenecu* med telefonskimi in brzojavnimi poročili 2. maja 1903, se pravi dober mesec pred dejanskim, uspešno izvedenim atentatom na kralja Aleksandra. Govorila je o tem, da "vsi srbski časopisi, ki izhajajo izven Srbije, slikajo položaj v Srbiji kot jako resen in govore o popolnem prevratu in o zaroti, ki je razširjena po vsej državi, da vrže sedanjo dinastijo in povzroči, da se sestane skupščina, da izvoli novega kralja in sicer princa neke ugledne evropske dinastije. Prišlo je na dan, da so zarotniki kralja Aleksandra ponoči hoteli presenetiti v konaku in ga prisiliti, da podpiše odpoved, nakar bi ga skupno s kraljico Drago odpravili v Semlin (Zemun - op. B. R.). Armada je po teh poročilih popolnoma na strani zarotnikov in ne bo ganila prsta v obrambo kralja Aleksandra".¹³

Nekaj pozneje je bila v našem časopisju objavljena vest o novi zaroti zoper kralja Aleksandra. Povedati je treba, da je bila novica objavljena s precejšnjo dozo nejevere, kar po mnogih zarotah proti Aleksandru, ki so bile objavljene tudi v našem tisku, niti ni čudno. *Slovenec* tako navaja, da "iz Monakovega (Münchena - op. B. R.) dohaja malo verjetna vest, da je belgrajska policija prišla v posestvo nekega pisma, ki silno kompromitira črnogorski dvor. Gre se, kakor pravijo, za zaroto proti kralju Aleksandru, ki jo podpira črnogorski knez". To je objavil tudi *Slovenski Narod*, ki pa je dan pozneje objavil tudi tole: "Poročilo raznih inozemskih listov o zaroti proti kralju, v katero je zapleten tudi

črnogorski knez, so polnoma izmišljene. Resnica pa je, da sta se na Reki oglasila dva agenta - provokatorja in se ponudila za krivo pričanje proti nekaterim srbski vlasti neljubim osebam".¹⁴

Časopisne pozornosti so bile deležne tudi nove skupščinske volitve, ki so bile po kraljevi razpustitvi stare skupščine razpisane za 19. maj/1. junij 1903. Že vnaprej se je opozarjalo, da se opoziciji na volitvah ne piše nič dobrega, kajti "za bližnje splošne volitve v srbsko skupščino, ki se vrše dne 1. junija po nekoliko spremenjenem volivnem redu, je že postavljenih vseh 130 vladnih kandidatov. Opozicionalne stranke so skupno imenovalle le 24 kandidatov (*Narod* piše o 26 kandidatih opozicije - op. B. R.) ter torej 106 vladnih izvoljencev sploh ne bo imelo nobenega resnega protikandidata, in je vladi vsled tega že a priori zagotovljena ogromna večina. Iz tega se razvidi, da mora biti novi volivni red tako prikrit, da je opoziciji sploh vzeta vsaka možnost večjega zastopstva v zbornici".¹⁵ Že na podlagi vsega tega je razviden tudi rezultat volitev. Mogoče je potrebno dodati le to, da ni bil izvoljen prav noben kandidat opozicije. Dvor s svojimi priskledniki je slavil veličastno, vendar tudi svojo zadnjo zmago. *Slovenec* navaja, da je bilo izvoljenih 71 liberalcev, 30 radikalcev in 29 pretežno nevtralnih kandidatov (S. Jovanović: 72 desnokrilih liberalov, 34 desnokrilih naprednjakov in 24 "dvornih" radikalov). Za vladne kandidate naj bi od 183.905 volilcev volilo kar 182.583, za opozicijo pa le 1322. Ti podatki se popolnoma ujemajo s srbsko uradno statistiko.¹⁶ To pomeni, da so v novi srbski skupščini imeli večino desni liberali. Rahlo nenavadno pa prav gotovo deluje dejstvo, da je v trenutku, ko so desni radikali "postali" najmočnejša srbska stranka, drugi del liberalov stavil na popolnoma drugačno karto - aktivno se je vključil v pripravo na zaroto zoper kralja Aleksandra.

To nas v tem trenutku ne zanima, zato pa bi si morda ogledali še komentar rezultata srbskih volitev v *Slovenskem Narodu*. Upoštevati je treba strankarsko usmerjenost lista, zanimiva pa je tudi aktualizacija oz. primerjava z "domaćimi razmerami". Članek ima naslov *Srbija brez opozicije*: "Menda ga ni ustavnega parlamenta, v

¹⁴ *Slovenec*, 27. maja 1903, št. 119; *Slovenski Narod*, 27. in 28. maja 1903, št. 119 in 120.

¹⁵ *Slovenec*, 28. maja 1903, št. 120; *Slovenski Narod*, 28. maja 1903, št. 120.

¹⁶ *Slovenec*, 3. junija 1903, št. 124; S. Jovanović, Vlada Aleksandra Obrenovića, druga knjiga, str. 318.

¹² *Slovenski Narod*, 18. aprila 1903, št. 87; *Slovenec*, 27. aprila 1903, št. 94.

¹³ *Slovenec*, 2. maja 1903, št. 99.

katerem bi ne bilo kontrole nad delovanjem vlade. Opozicija je potrebna in zdrava za narod, za katerega bi se sicer nihče ne zavzel, ako bi se hotela vlada polakomniti njegovega prava. Opozicija je ob enem dokaz, da je parlamentarno življenje zdravo, da se razvija v duhu časa ter da so sloji, ki so pripravljene braniti ustavo in narodovo neodvisnost. Opozicijo tvorijo navadno v vseh parlamentih napredni sloji, ki so v manjšini. Reakcija ima pač v vseh državah, posebno še v katoliških, večino". Ta del, ki več kot očitno "opisuje" in "razlaga" tudi domače, slovenske razmere, se končuje s precej resignirano trditvijo: "Teme je na svetu več kot svetlobe". Nadaljuje se z delom, ki je (skoraj) v celoti posvečen razmeram v Srbiji: "Tudi v srbski skupščini so tvorili opozicijo zastopniki inteligence, dočim so se druge skupine in stranke imele zahvaliti za svoje mandate več ali manj nerazsodni masi kmetovalcev in analfabetov (kak podoben komentar se je dalo prebrati v *Narodu* tudi po kakšnih domačih volitvah - op. B. R.)... Nositelji radikalne, t. j. opozicijske struje na Srbskem so bili posebno Ribarac, Avakumović in dr. Veljković. Ni bilo veliko njihovih pristašev v skupščini, a večina in vlada sta se jih bali, tako da so se lahko ponašali: Malo nas je, pak smo ljudi! Generalu Cincar-Markoviću, sedanjemu srbskemu ministrskemu predsedniku pa se je posrečilo pri ravnokar izvršenih volitvah v skupščino popolnoma odpraviti opozicijo. S kakšnimi sredstvi se je to zgodilo, si lahko mislimo. Z zakonitimi gotovo ne. Srbski volilni zakon je unikum med vsemi ustavnimi državami... Ves svet ve, da je bila iz volilnega odbora izključena vsaka kontrola opozicije. Kmetje so po svoji volji zapisovali oddane glasove, sestavljali število volilnih listov ter objavljali rezultate. Kar se je zgodilo pri teh volitvah na Srbskem, bi se ne smelo nikjer zgoditi, kjer se briga kdo za to, da se parlamentarni zistem spremeni v absolutistično spako... V narodni skupščini, ki bi morala predstavljati suvereniteto srbskega naroda, ne bo sedel noben neodvisem mož, ne bo se slišala svobodna beseda, izključena bo vsaka parlamentarna kritika. Izmed 130 poslancev jih je izvoljenih 71 takozvanih dvornih liberalov, ki storijo vse, kar hoče vlada... Še bolj značilno za politično nezrelost in vladni terorizem pa je, da pred dvema leti niso dvorni liberalci dobili niti enega glasu... In to so ljudje brez vsakega političnega ali socialnega programa. Vlada pa se ne bo dolgo veselila svoje zmage, kajti mladi naraščaj srbske inteli-

gence je močan, njihov politični program je čist in idealen. Oni uče, da narodni napredek ne obstoji samo v programu, v patriotičnih deklaracijah in v sijajnih frazah. Pravi narodni ideal se služi temveč z vztrajnim delom in železno doslednostjo, česar pa ravno pogrešamo pri dosedanjih srbskih vladah in njenih privržencih".¹⁷

V tem času pravzaprav skoraj ni bilo dneva, v katerem v našem časopisju ne bi bilo kakšnega članka na temo Srbije. Če ni bilo kakšnih resnih dogodkov, so prav prišle tudi teme, ki so se z rahlimi spremembami vlekli skoraj do onemoglosti. V to serijo prav gotovo sodijo članki na temo srbskega prestolonasledniškega vprašanja s svojo podvarianto o nameravani kraljevi ločitvi in pa tisti, ki govorijo o najrazličnejših zarotah zoper srbskega kralja. Teh člankov je kar precej, mi pa bi si zaradi pomanjkanja prostora za vzorec ogledali samo komentar v *Edinosti*. Iz njega izvemo, da je "Srbija dežela senzacij in presenečenj. Nepretržna so na vrsti, da svet niti do odusta ne more priti, ministerske in parlamentarne krize, državni prevrati in razni dogodki na dvoru. Vse to so znamenja, da državno življenje v Srbiji je jako bolno. V zadnjih letih smo morali gledati, kako je krona, kakor važen sestaven del konstitucionalne oblike vladanja, skakala od enega ekstrema do drugega, kako je snovala najneverjetnejše kombinacije, kako je njih, katere je še včeraj preganjala do noža, danes vabila k sebi, da jih jutri zopet pahne od sebe; kako je često iskala svojih zaupnikov med ljudmi, ki sami ne uživajo nikakega zaupanja med narodom! Tako so najneznačajnejši ljudje najlagje uveljavljali svoje ambicije in umazane egoistične namene. Vse to povzroča, da je Srbija v neprestani krizi in da ne more priti do odnošajev, katere bi se moglo označiti kakor normalne. Te večne krize so povzročale, da je padel ugled dinastije in države ter da se je Srbija bolj in bolj oddaljevala od svoje naloge slovanskega Piemonta na Balkanu. Mesto da je srbsko kraljestvo nekaka kristalizacijska točka stremljenja slovanskih držav na Balkanu - je nudila le prizore razpadanja in nesmiselnega trošenja svojih moči. Tudi zakon kralja Aleksandra s kraljico Drago je bil dogodek, ki je dajal svetu - bodi že upravičeno ali neupravičeno - mnogo gradiva za razne govorce, ki so ubijale ugled države in dinastije. Opore in netiva so dobivale govorce vsled tega, da je precej gotova stvar, da kraljica Draga ne podeli

¹⁷ Slovenski Narod, 5. junij 1903, št. 126.

Srbiji prestolonaslednika in je vprašanje prestolonasledstva postalo važno dinastično in državno vprašanje. To je dajalo vnanjemu škodoželjnemu svetu povoda, da je vlačil in tiral v javnost take stvari, ki navadno ne prestopijo praga tistega svetišča, kateremu pravimo rodbinsko življenje. Glede na vprašanje prestolonasledništva so se razširjale take vesti, ki so segale naravnost v nesmiselnost in ki so kazale srbsko dvorno in državno življenje v luči smešnosti. Danes pa nam prihaja vest, katero bi morali - ako se izkaže resnična - pozdravljati s pravim veseljem... Ta vest se namreč glasi, da je vprašanje prestolonasledništva rešeno v najsrečnejšem zmislu. Iz Beograda poročajo, da je končno sklenjeno, da se sin črnogorskega kneza, knez Mirko imenuje prestolonaslednikom v Srbiji, ker je kralj Aleksander izgubil nado, da mu kraljica Draga porodi naslednika. Kralj se je o tej stvari že posvetoval s svojimi ministri in z načelniki strank, kateri so njegovo namero popolnoma odobraval, ker je bila srčna želja srbskega naroda, da bi bil sin črnogorskega kneza imenovan prestolonaslednikom v Srbiji... Tega sklepa pa se ne veseli samo bratski srbski narod, marveč tudi Rusija in vsi pravi Slovani, ker je splošno znano slovansko čustvovanje črnogorske dinastije, ki stremi za tem, da bi postala za Jugoslovane to, kaj je savojska dinastija za Italijane".¹⁸ Ta članek je bil objavljen samo dva dni pred resnično "dokončno" rešitvijo srbskega prestolonasledništva, ki pa je pomenilo hkrati tudi konec za dinastijo Obrenovičev.

Resnici na ljubo je potrebno dodati, da "senzacionalne vesti", ki so se nanašale na omenjeno vprašanje, niso bile povsem brez osnove. Vprašanje prestolonasledništva je bilo zares eden izmed najbolj perečih srbskih problemov, še posebej po lažni nosečnosti kraljice Drage. Zaradi Dragine nezmožnosti, da bi Srbiji "podarila" prestolonaslednika, je kmalu postalo jasno, da se bo dinastija Obrenovičev lahko nadaljevala samo s posvojitvijo prestolonaslednika (ali pa z ločitvijo in ponovno poroko kralja Aleksandra). Odgovor na vprašanje, kdo bi lahko bil potencialni prestolonaslednik, pa ni zanimal samo srbske javnosti, ampak tudi tujo, še posebej rusko in avstrijsko. Tako naj bi po S. Jovanoviću prav ruska diplomacija prva opozorila kralja Aleksandra na vprašanje prestolonasledništva. Rusi bi bili pripravljeni počakati dve ali tri leta, da bi morda

sama s kraljico Drago poskušala rešiti to vprašanje, po tem roku pa bi moral kralj razmisliti o posvojitvi prestolonaslednika. Tudi glede morebitne ločitve srbskega kraljevskega para lahko zasledimo nekaj podatkov, ki nas prepričujejo, da to ni bila povsem nemogoča varianta. Obstajalo je nekaj znamenj, ki so nakazovala, da bi lahko rešili tudi na ta način vprašanje nasledstva na prestolu. Na tem mestu bi morda omenili, da tudi med srbskimi zgodovinarji obstaja nekaj ugibanj o tem, ali je imel Aleksander resne namene glede ločitve. Nekateri koraki, ki jih je Aleksander storil predvsem v zadnjih dnevih svojega življenja, dejansko dopuščajo tudi tovrstne spekulacije. O tem so pisali Ž. Živanović, D. Vasić, S. Jovanović itd.¹⁹ Vsa ta ugibanja pa ne morejo spremeniti dejstva, da je vse tovrstne načrte kralj Aleksander odnesel s seboj v grob.

O najrazličnejših zarotah zoper kralja Aleksandra se je pisalo že tolikokrat, da temu, kot smo lahko videli, niso verjeli več niti tisti, ki so te stvari objavljali. Ko pa se je to 11. junija (po našem koledarju) v zgodnjih jutranjih urah zares zgodilo, so se tudi naši časopisi kaj hitro znašli. Zadevo je bilo treba izkoristiti, dokler je vroča. Da je bil ta dogodek tudi za slovenske bralce dovolj vroč, nam pričajo posebne izdaje časopisov, ki so jih ob tej priložnosti izdali pri *Slovincu* (11. junija), *Edinosti* (12. junija) in *Slovenskem Narodu* (kar dve posebni izdaji - 11. in 12. junija).

Za začetek bi si morda ogledali uvodnik iz posebne izdaje *Slovenca*, ki je hkrati tudi prvi komentar teh dogodkov v slovenskem tisku. Njegov naslov je Krvavi konec Obrenovičev: "Tragična usoda plava od začetka sem nad dinastijo Obrenovičev. Knez Miloš je pal kot žrtva morilske roke v parku Topčideru; kralj Milan je umrl v prognanstvu, zapuščen od žene in sina, in mladi kralj Aleksander je pal kot žrtev zarote in ž njim kraljica Draga, njen brat Lunjevica in sedanji ministerski predsednik srbski in še cela vrsta drugih dvorjanov. Kakor se poroča je padlo v zaroti devetnajst oseb. Z Aleksandrom izgine mlada dinastija Obrenovičev iz zgodovine in na prestol v Belemgradu je vojaška revolucija posadila pretendenta princa KARAGJORGJE, kateri je potomec nekdanjega črnega Jurija, borilca za

¹⁸ Edinost, 9. junija 1903, števil. 128.

¹⁹ Živan Živanović, Politička istorija Srbije u drugoj polovini devetnaestog veka, četrti knjiga, Beograd 1925, str. 282-283 in 318-320; D. Vasić, n. d., str. 147-150; S. Jovanović, Vlada Aleksandra Obrenovića, druga knjiga, str. 332-337.

Telefon št. 74.

Posebna izdaja

Posanna številka 10 h.

• vsaki prejemnik
za
pol leta 10 K
za leto 18 K
za tri leta 48 K
za pet let 75 K
za deset let 120 K
za dvajset let 210 K
za štirideset let 360 K
za sto let 600 K
za sto let 1000 K
za sto let 1500 K
za sto let 2000 K
za sto let 3000 K
za sto let 4000 K
za sto let 5000 K
za sto let 6000 K
za sto let 7000 K
za sto let 8000 K
za sto let 9000 K
za sto let 10000 K

SLOVENEK

Političen list za slovenski narod.

Uredništvo in administracija
Kraljevijski tiskarni Kaplar
jevo ulice št. 2.

Skupaj avtoriziranih pisarjev
vseprispevalci.

Uredništvo je v Sloveniji
in v tujini št. 2. l. 17.

Izkušnja našega življenja
odseja in pravice ni
poti 6. uri popoldne.

Štev. 131

V Ljubljani, v četrtek, 11. junija 1903.

Letnik XXXI

Krvavi konec Obrenovičev.

Kralj Aleksander in kraljica Draga umorjena.

Tragična usoda plava od početka sem nad dinastijo Obrenovičev. Knez Miloš je pal kot žrtva morilske roke v parku Topšideru: kralj Milan je umrl v prognanstvu, zapuščen od žene in sina, in mladi kralj Aleksander je pal kot žrtev zarote in ž njim kraljica Draga, njen brat Lunjevica in sedanji ministerski predsednik srbski in še cela vrsta drugih dvorjanov. Kakor se poroča, je padlo zaroti devetnajst oseb.

Z Aleksandrom izgine mlada dinastija Obrenovičev iz zgodovine in na prestol v kraljevem Beogradu je vojaška revolucija posadila pretendenta princa Karagjorgje, kateri je potomec nekdanjega Črnega Jurija, borilca za svobodo srbsko.

Preobrat v Srbiji ne prihaja čisto nepréčakovano, kajti vedne premeembe v ustavi, vedno kolebanje iz enega ekstrema v drugi ekstrem, je ostala žalostna dediščina kralju Aleksandru po njegovem očetu Milanu.

Obrenoviči so se, žal, preveč igrali z ljudsko dušo in celó državniki, ki so danes sedeli še na ministerskih stolah v vsi oblasti, jutri so že ječali po temnicah.

Črna je zgodovina srbskega dvora. Kri najboljših patrijotov je tekla in solze vdov so rosile srbsko zemljo.

Kraljica Natalija, resna, krepostna žena, ni spadala v okvir srbskega dvora, ker kralj Milan ni poznal krepostnega rodbinskega življenja, ampak se je udal strastem. Talent je bil kralj Milan, ali svojega bistrega uma ni

uporabljal v blagor srbskega naroda, temveč iskal zabave sebi, svojim nebrzdanim strastem, v igri in ženskah.

Tragična usoda in lastna krivda pogrnala ga je dvakrat iz dežele in njegova soproga kraljica Natalija se nahaja sedaj daleč proč od domovine ter preuša bridkosti, katere ji je prinesla krona Obrenovičev, s herojičnim zatajevanjem.

Kralj Milan je pred par leti umrl nenadoma na Dunaju in njegov sin Aleksander je končal mlado svoje življenje pod smrtno kroglo.

Tako izumira in izumrje rod Obrenovičev! Mnogo krivic, mnogo gorjã je nakopičila dinastija Obrenovičev nad srbski narod ali vendar pri prizoru, ko končuje tako mlado življenje v krvi, se nam kréi sree in človeško soúťje se nam rodi ob teh visokih mrličih.

Velika je bila krivda nad srbskim narodom, krivda očetova ali tudi sinova, a še strašnejša je osveta srbske krvi!

Zgodovina gre svojo pot, in ne vpraša, ali je pot gladka ali gre preko človeških trupel. Brezčutnim srecem ríse dogodke v železno ploščo zgodovine

S krvjo nesrečnega Aleksandra je obrizgan prestol srbske kraljevine, črna tema nesreče lega na hišo Obrenovičev iz krvi pa vstaja novi prestol Karagjorgjev

Mi imamo le jedno željo: Dosti je krvi, daj Božja previdnost mir Srbiji!

Čuvaj Bog srbski narod!

svobodo srbsko. Preobrat v Srbiji ne prihaja čisto nepričakovano, kajti vedne spremembe v ustavi, vedno kolebanje iz enega ekstrema v drugi ekstrem je stala žalostna dediščina kralju Aleksandru po njegovem očetu Milanu. Obrenovići so se, žal, preveč igrali z ljudsko dušo in celo državniki, ki so danes sedeli še na ministerskih stolih v vsi oblasti, jutri so že ječali po temnicah. Črna je zgodovina srbskega dvora. Kri najboljših patriotov je tekla in solze vdov so rosile srbsko zemljo. Kraljica Natalija, resna, krepotna žena, ni spadala v okvir srbskega dvora, ker kralj Milan ni poznal krepotnega rodbinskega življenja, ampak se je udal stranpotem. Talent je bil kralj Milan, ali svojega bistrega uma ni uporabljal v blagor srbskega naroda, temveč iskal zabave sebi, svojim nebrzdanim strastem, v igri in ženskah. Tragična usoda in lastna krivda pognala ga je dvakrat iz dežele in njegova soproga kraljica Natalija se nahaja sedaj daleč proč od domovine ter prenaša bridkosti, katere ji je prinesla krona Obrenovičev, s herojičnim zatajevanjem. Kralj Milan je pred par leti umrl nenadoma na Dunaju in njegov sin Aleksander je končal mlado življenje pod smrtno kroglo. Tako izumre in izumrje rod Obrenovičev!... Mnogo krivic, mnogo gorja je nakopičila dinastija Obrenovičev nad srbski narod ali vendar pri prizoru, ko končuje tako mlado življenje v krvi, se nam krči srce in človeško sočutje se nam rodi ob teh visokih mrličih. Velika je bila krivda nad srbskim narodom, krivda očetova ali tudi sinova, a še strašnejša je osveta srbske krvi! Zgodovina gre svojo pot, in ne vpraša, ali je pot gladka, ali gre preko človeških trupel. Brezčutnim srcem riše dogodke v železno ploščo zgodovine... S krvjo nesrečnega Aleksandra je obrizgan prestol srbske kraljevine, črna tema nesreče lega na hišo Obrenovičev, iz krvi pa vstaja novi prestol Karagjorgjevičev... Mi imamo le eno željo: dosti je krvi, daj Božja previdnost mir Srbiji. ČUVAJ BOG SRBSKI NAROD"! Temu uvodniku so sledile "najnovejše vesti o umoru", oz. brzojavke, ki so prihajale v glavnem iz Beograda, pa tudi z Dunaja. Iz njih lahko med drugim izvemo, da je upor začel prav 6. pešpolk, ki smo ga omenjali že ob majskih demonstracijah in da je oblast začasno prevzela nova "revolucionarna" vlada. Navajajo tudi proklamacijo, ki jo je ob prevzemu oblasti izdala omenjena vlada: "Danes ponoči sta bila ustreljena kralj Aleksander in kraljica Draga. V tem resnem in usodnem trenutku, so se prijatelji naše domovine zjedini in sestavili vlado. Ko vlada

Srbom to javlja, je prepričana, da se srbski narod zbere okoli nje in pomaga, da se deželi ohrani mir in pravni red. S tem naznanja vlada, da se ustava iz l. 1901 z vsemi zakoni, ki so bili 25. marca l. 1903 v veljavi, zopet vzpostavlja. Skupščina, ki se je bila 24. marca s posebno proklamacijo razpustila, se sklicuje na 2. (14. t. m.) junija (pravilno je seveda 15. junija - op. B. R.) v Beograd. Jovan Avakumović, ministrski predsednik; Ljubomir Kaljević, vnunji minister; Stojan Protić, notranji minister; Jurij Genčić (eden izmed vodij civilnega kroga zarotnikov - op. B. R.), minister trgovine; general Jovan Atanas-ković, vojni minister; Vojislav Veljković, minister financ; polkovnik Aleksander Mašin (svak kraljice Drage in njen odločen nasprotnik - op. B. R.), stavbeni minister; profesor Ljubomir Stojanović, naučni minister in Ljubomir Sinković (mišljen je Ljubomir Živković - op.: B. R.), justični minister".²⁰

Kot je bilo že omenjeno, sta *Slovenski Narod* in *Edinost* 12. junija izšla v dveh izdajah. Poleg redne sta izšli tudi posebni izdaji listov, ki sta bili seveda v celoti posvečeni dogodkom v Srbiji. Ker sta ti posebni izdaji izšli dan pozneje kot *Slovenčeva*, sta temu primerno obsežnejši in prinašata tudi več podrobnosti o prevratu v Beogradu "a day after". Ko prebiramo o številnih najrazličnejših "variantah" izvedbe prevrata v tedanjem našem (in ne samo našem) časopisju, nam je lahko jasno samo to, da samim bralcem vsekakor ni moglo biti jasno, katero poročilo je verodostojno. V množici tekstov na omenjeno temo so tudi naši bralci lahko prebrali marsikatero "pravljico". Danes je tudi zelo težko ugotoviti, kdo vse je oz. kdo je bolj zaslužen za poplavo tovrstnih zgodbic. Morda bi navedli samo nekaj vzrokov zanje.

Marsikatera vest je lahko "nastala" kar pod peresom kakšnega nadebudnega novinarja, ki je na ta način svojemu listu priskrbel ekskluzivno novico, ki pa je ponavadi vsebovala tudi neke objektivne "temelje". Posebno zanimivo pa je, da so marsikateri dezinformaciji botrovali sami zarotniki; vzroki za to so bili najrazličnejši. Kot vemo, celo pretežni del vojaštva, ki je sodelovalo pri izvedbi prevrata, ni vedel, kaj se resnično dogaja. Njihovi častniki, ki so bili aktivni udeleženci prevrata, so jim sporočili zgolj to, da je kralj v "nevarnosti". To je bilo zaradi velike tve-

²⁰ Slovenec, 11. junija 1903, št. 131; Proklamacija "revolucionarne vlade" je bila v originalu objavljena v *Srbskih Novinah*, 29. maja 1903, št. 117.

ganosti samega dejanja tudi razumljivo. Nadaljnja dezinformacija zarotnikov je govorila o tem, da se je najprej poskušalo kralja po mirni poti pripraviti do tega, da se odreče svoji kroni. Ker pa jim to ni uspelo, je v "prerivanju" pač prišlo do usodnega dejanja. Ta dezinformacija je bila lansirana predvsem za zunanje politično rabo. Omenjena "varianta" se v *Slovenskem Narodu* bere takole: "Ko sta kralj in kraljica spoznala nevarnost, zbežala sta v neko zatišje pod streho. Zarotniki so ju kmalu zasledili in izvlekli. Kralj je imel na sebi samo srajco iz rudeče svile, kraljica pa pisano srajco. Zarotniki so se takoj začeli pogajati s kraljem. Mišič je zahteval, naj se odpove prestolu ter zapusti deželo. Kralj se je uprl in zaklical častnikom: 'Jaz nisem kralj Milan ter se ne dam od par častnikov ugnati. Razumete?' Nato je Mišič odločno zahteval, naj izžene kraljico Drago, nakar je kralj nalašč kraljico objel in poljubil ter zaklical, da ga ničesar ne more ločiti od njegove Drage. Nato sta bila oba ustreljena".²¹

Obstajala je tudi dezinformacija o tem, da je kralj hotel pripraviti kraljico Drago do tega, da bi sprejela ločitev, nato pa se je - kakopak - "med prerivanjem" zgodilo, kar se je pač zgodilo. Vse to lahko zasledimo tudi v naših časnikih. Tako lahko med brzozavkami prebiramo tudi takšne cvetke: "Zatrjuje se, da zarotniki prvotno niso nameravali umoriti kraljice Drage. Hoteli so jo po noči prepeljati preko Donave na avstrijska tla. Kraljica se je, oblečena v samo srajco, srdito branila, držec v vsaki roki revolver. Nato so jo ustrelili".²² Ena boljših je tudi tale cvetka iz *Slovenca*, iz katere izvemo, "zakaj so kralja Aleksandra ustrelili v grlo?" Odgovor je seveda povsem razumljiv: "Poroča se, da so zarotniki kralja Aleksandra zato ustrelili v grlo, ker so vedeli, da ima preko ostalega telesa pod obleko na sebi oklep, katerega bi krogla ne prodrla".²³

Navedli bi morda tudi "Uradno poročilo o umoru" (naslov članka - op. B. R.). Ta pravi, "da so zarotniki, med njimi mnogo častnikov ob pol 1 uri ponoči šli h konaku. Adjutant Naumović je odprl glavni vhod h kraljevim sobam in je pozval kralja, stoječ pred njegovo spalnico, naj odpre

vrata. Kralj je surovo odgovoril, nakar so bila vrata v spalnico z dinamitom razstreljena. Častniki so udrli v sobo in oddali številno streliv na kralja. Telesi kralja in kraljice so vrgli raz balkona na dvorišče, pri čemur se je kraljeva glava razbila. Kralj je umrl šele po 4. uri zjutraj". To poročilo nam je lahko dober praktičen primer, da to, kar se objavlja pod firmo "uradno" ni nujno tudi (povsem) resnično. Bralci s trežnejšimi želodci pa so lahko prebrali tudi takšne podrobnosti: "Kralja je krogla zadela v vrat in je bil takoj mrtev, ker se je zadušil". Seveda pa to še ni vse: "Trupli kraljeve dvojice sta strašno razmesarjeni in nista zadeti samo od streliv, ampak imata tudi rane z bodali. Ko so kralja vrgli skozi okno, se mu je pri tem padcu na tla zlomil vrat". Tu bi morda pripomnili samo to, da je tokrat kljub temu, da se je bralcem morda zdel precej neverjeten -, pričujoči opis precej ustrezal dejanskemu stanju.²⁴

Če na hitro preletimo vse članke, v katerih so navedene "nove" podrobnosti o dogajanju v konaku, lahko ugotovimo, da pravzaprav ni članka, ki bi ga lahko imeli za popolnoma avtentično pričevanje o prevratu v Beogradu. Obstaja pa nekaj člankov, ki se temu približujejo. Da bi "povečali" verodostojnost vsebine poročil, so se tudi v naših listih pogosto sklicevali na poročila najpogosteje anonimnih "očividcev". Kar precej beograjskih meščanov je v usodni noči po premikih čet, ki so obkolile kraljevi dvorec, lahko slišalo in videlo, da se v njihovem mestu dogaja nekaj resnega. Zato jih je, kot se ob taki priložnosti seveda tudi spodobi, kar precej paslo svojo radovednost v neposredni bližini samega dogajanja. Sicer pa naj bi, kot pravi Vasić, tudi sam ruski poslanec Čarikov s svojega okna to dogajanje "posmatrao kao iz lože".²⁵ "Neki beligranski meščan" pa nam o dogajanju samem takole pripoveduje: "Usodne noči me je vzbudil šum vojaških čet. Mislil sem, da so ponoči vojaške vaje, a ko so pričeli voziti po cestah topove, švignila mi je bliskoma v glavo misel, da se gode resnejše stvari. Hitro sem šel na ulico. Nasproti moje hiše je stal vojak, ki je ustrelil proti meni v zrak, hoteč me svariti. Vojaki so me ustavili. Vprašal sem jih, kaj se godi. Hladnokrvno so mi odgovorili: 'Kralj bo umorjen.' Izmuzal sem se vojakom in hitel sem pred konak, kamor sem prišel zajedno s častniki različnih

²¹ Slovenski Narod, 15. junija 1903, števil. 135. Tudi v: Slovenec, 11. junija 1903, posebna izdaja, števil. 131; Slovenski Narod, 12. junija 1903, posebna izdaja, števil. 132; Naš Dom, 18. junija 1903, števil. 13. itd.

²² Slovenec, 12. junija 1903, števil. 132. Nekaj podobnega je objavil tudi Naš Dom (štirinajstdnevna priloga Slovenskega Gospodarja), 18. junija 1903, števil. 13.

²³ Slovenec, 18. junija 1903, števil. 137.

²⁴ Slovenec, 12. junija 1903, števil. 132.

²⁵ D. Vasić, n. d., str. 112.

polkov. Iskal sem svojega nečaka, častnika. Že so se čuli strelji. V jasni mesečini sem videl, kako so častniki privlekli generalnega adjutanta Lazarja Petrovića, ki se je vrigel na kolena in kleče prosil milosti. Neki častnik mu je dejal: '...Ne bomo te ustrelili, ako nam poveš, kje je skrit kralj'. Petrović je obljubil pokazati kraljevo skrivališče, nakar so častniki odšli z njim v poslopje". Tu lahko pripoved tega "očividca" zaključimo, saj njeno nadaljevanje ne temelji več na njegovem osebnem pričevanju, pač pa na tem, "kakor naj bi pozneje izvedel". Čeprav drugi del v primerjavi s prvim manj ustreza dejanskemu dogajanju, tudi v njem lahko najdemo kakšen kamenček, ki bi ustrezal našemu mozaiku (npr. to, da sta bila "kralj in Draga...skrita za nekim zagrinjalom").²⁶

Tako se je počasi razčistilo tudi vprašanje, kje sta pravzaprav končala kralj in kraljica: "Po izjavi zarotnikov nista bila Aleksander in Draga ustreljena v spalni sobi, ...ampak v garderobi, mali, ozki sobici poleg spalnice. V to sobo je pobegnila kraljeva dvojica, skoro gotovo takoj, ko je čula v konaku prve strele, in je ondi bila skrita dve uri". V *Slovenecu* lahko o tem preberemo še izjavo "častnika Popovića" (gre za inženirskega polkovnika Damjana Popovića - op. B. R.), ki naj bi jo dal poročevalcu *Pester Lloyd*: "Prišli smo v kraljevo spalnico. Tu ni bilo kralja. Domnevali smo, da je kralj v kraljičini spalnici, in šli smo tja. Tudi tu ni bilo nikogar, šum ob steni pa je izdajal, da mora kralj biti skrit za steno. Trkali smo na zid in skoro našli tapetna skrita vrata, za katerimi je bil, kakor smo pozneje videli, mal kabinet, kamor je kraljica metala rabljeno perilo. Za ta vratca sta se skrila kralj in kraljica".²⁷

Slovenski listi so svojemu bralstvu postregli tudi z "uradnimi" rezultati obdukcije Aleksandra in Drage. *Edinost* in *Slovenec* tako o Aleksandru poročata: "Temenica 11 mm debela... Veliki možgani zraščeni s hrbtenico; mali možgani hipertrofični (preobilni); jetra nenavadno velika, črne barve in zamaščena". Posebnega poudarka vredno se jim je zdelo, da je temenica "pri normalnih lobanjah...kvečjemu 6 mm debela". *Slovenski Narod* je bil še bolj neposreden: "Možgani so abnormalni, membrane so strnjene in neenako razvite, kakor pri slaboumnih". O kraljici pa so vedeli povedati naslednje: "Zarasla

rana po žlezni operaciji, zastarele metritis in vsled tega gnojitev; v pljučih zarasle kaverne". Tako so razsvetljenemu slovenskemu bralstvu na posreden način tudi razložili, zakaj Draga ni mogla podariti Srbiji tako potrebnega prestolonaslednika. *Slovenec* je k temu dodal, da je "umorjeno Dragino truplo...bilo vse razmesarjeno in je imelo baje skupno 47 ran, zadanih s sabljo in samokresi".²⁸ Isti list je dan pozneje objavil tudi tole: "Zdravniki, ki so konstatirali, da je bila lobanja kralja Aleksandra trikrat tako debela, kakor lobanja normalnega človeka, so izjavili, da bi kralj v par letih zblaznel. Že sedaj ni bil jasnega duha, vsled česar je postopal tako nasilno".²⁹

Zaradi pomanjkanja prostora smo v pričujoči pregled vključili le manjši del člankov, ki nam je o tej temi na razpolago v našem časopisju. Kljub tej pomanjkljivosti, bi na koncu poskusili narediti tudi določene zaključke.

Prva splošna ugotovitev bi lahko bila, da so bili po zaslugi naših častnikov Slovenci pravzaprav zelo dobro obveščeni (tudi če upoštevamo današnje standarde na tem področju) o dogajanju v Srbiji. Sicer pa lahko pisanje slovenskih listov o dogajanju v Srbiji v l. 1903 razdelimo v nekaj poglobitnih vsebinskih sklopov. V prvem delu prevladujejo, poleg opisovanja mizernega stanja, v katerem je takrat tičala Srbija, predvsem članki, ki govore o njeni takratni dinastiji. Zadnji Obrenovići so zares skrbeli, da so se v evropskem tisku pojavljali pravzaprav bolj pogosto, kot bi jim šlo zaradi pomena same njihove države. Evropsko in s tem tudi slovensko javnost je glede Srbije zanimalo predvsem nekaj zelo pomembnih vprašanj, ki pa so razen resnih razmišljanj sproščala tudi precej domišljije in raznih špekulacij. Eno izmed takšnih vprašanj je bilo prav gotovo srbsko prestolonasledniško vprašanje, ki, kot smo že večkrat omenili, ni bilo zgolj srbsko notranje vprašanje. Zato tudi ni čudno, da so mu posvečali še posebno pozornost prav v Avstro-Ogrski. Deloma je bilo s tem vprašanjem povezano tudi pisanje o srbski kraljici Dragi oz. njenem interesu glede razrešitve prestolonasledniškega vprašanja. Za Drago pa se je tudi v tem času v mnogih člankih še vedno vlekla jara kača njene sicer ne ravno brezmadežne preteklosti. V času pred prevratom so se tudi vse bolj vztrajno

²⁶ *Slovenec*, 17. junija 1903, štev. 136.

²⁷ *Slovenec*, 19. junija 1903, štev. 138.

²⁸ *Edinost*, 15. junija 1903, štev. 132; *Slovenec*, 16. junija 1903, štev. 135; *Slovenski Narod*, 15. junija 1903, štev. 135.

²⁹ *Slovenec*, 17. junija 1903, štev. 136.

pojavnale špekulacije o morebitni ločitvi srbskega kralja. Kralj bi na tak način lahko poskusil rešiti prestolonasledniško vprašanje, hkrati pa bi s svojega vratu snel mlinski kamen Dragine preteklosti. Med pomembnejše teme pisanja naših in tujih listov o Srbiji pa so sodile prav gotovo tudi najrazličnejše govorice o zarotah zoper Aleksandra Obrenovića. Ta tema je postajala pred samim prevratom že tako obrabljena, da vanjo očitno niso več verjeli niti tisti, ki so jo v nedogled ponavljali in seveda objavljali.

S tem smo prišli tudi do osrednje teme - majskega prevrata. Rekli smo že, da so številni listi pravzaprav nenehno pisali o najrazličnejših zarotah zoper srbskega kralja. Ko pa se je to tudi dejansko zgodilo, je bila javnost šokirana. Resnici na ljubo je potrebno dodati, da verjetno bolj zaradi načina prevrata, kot pa zaradi prevrata samega. Majski prevrat je bil tudi slovenskim listom skoraj neizčrpna tema. Vsak je objavil namreč vsaj nekaj (bolj ali manj verjetnih) variant o poteku samega prevrata. Veliko svoje pozornosti pa so slovenski listi posvetili tudi odnosu tujine do novega srbskega kralja.

Povsem mirno lahko zatrdimo, da iz praktično vseh člankov v našem časopisju sicer vejejo simpatije do srbskega naroda, vendar pa teh simpatij nikakor ni bila deležna dinastija Obrenovičev, po katere zaslugi se je Srbija (v negativnem kontekstu) tudi največkrat pojavljala v nesrbskih časnikih. Škandali omenjene srbske vladarske družine so presejali še tako bujno domišljijo evropskih bralcev. Medtem ko so se "židovski listi" nad tem prav prijetno zabavali, pa je v naših listih s tem v zvezi zaslediti prav zanimive reakcije. Dostikrat lahko v njih glede pisanja tujih listov zasledimo tudi opozorilo, da bi morali vsaj slovanski politiki zaradi pisanja "Srbiji sovražnega časopisja" sprejemati vse te "senzacionalne vesti iz Srbije s potrebno rezervo".³⁰ Zanimivo je tudi opazovati metamorfozo pisanja slovenskih listov (l. 1903) o tragično preminulem srbskem kralju Aleksandru. V času do majskega prevrata o njem ni moč najti veliko kritičnih člankov. Tudi v primeru, da je bilo katero Aleksandrovo protizakonito dejanje deležno vsega obsojanja v tujih listih, se je v naših poleg graje skoraj vedno našlo tudi opravičilo (nesrečno otroštvo, slabi zgledi njegovega očeta, "nestrpnost" radikalov itd.). Razmere so se precej spremenile po 11. juniju, ko je bilo potrebno

"srbskim bratom" znova pomagati pred napadi iz tujine in opravičiti krvave roke armade, ki je "spregovorila" v imenu naroda. Potrebno je bilo ločiti "nedolžni narod" od njegovega zatiralca, ki ga je sedaj po mnenju slovenskega tiska doletelo zaslužen plačilo. Vsi sicer priznavajo grozovitost samega dogodka, vendar se hkrati najde tudi precej opravičil za omenjeno dejanje. Še slabše od Aleksandra jo je v naših medijih odnesla njegova soproga. Pravzaprav skoraj ni zapisa, kjer bi se o kraljici Dragi dalo prebrati tudi kaj pozitivnega.

Na podlagi pisanja slovenskih časopisov v daljnem letu 1903 in nekaterih memoarskih zabeležk o omenjenem dogajanju, lahko mirne duše zatrdimo, da so Slovenci (ne glede na strankarsko pripadnost) iskreno želeli in hkrati verjeli v lepšo prihodnost srbskega naroda. Vera, da bo majski prevrat omogočil nastanek močne jugoslovanske države, je tudi njim, kot pripadnikom enega izmed južnoslovanskih narodov, vračala samozavest in dajala upanje v lepšo lastno prihodnost. Na koncu bi morda lahko poudarili samo še to, da so omenjeni dogodki l. 1903 v Srbiji obetali malce drugačen finale, kot ga doživljamo tudi mi danes. Hkrati tudi utemeljujejo "iluzije", ki so jih le-ti imeli pri razvoju jugoslovanske ideje, pri čemer pa nameni beograjskih političnih krogov seveda nikakor niso bili istovetni z upi, ki so jih ti dogodki budili pri Slovencih in Hrvatih.

ZUSAMMENFASSUNG

Das blutige Ende der Dynastie der Obrenović - der Mai-Umsturz 1903 in Belgrad und dessen Wiederhall in der zeitgenössischen slowenischen Presse

Das Ende einer Existenz oder der Abschluß eines Prozesses bedeutet (oder ermöglicht) meistens zugleich die Entstehung einer neuen Existenz bzw. eines neuen Prozesses. Das gilt auch für die Ereignisse, die im vorliegenden Beitrag behandelt werden. Dabei handelt es sich um das Ende der Dynastie Obrenović und zugleich die Rückkehr der Karadjordjević auf den serbischen Thron. Der Mai-Umsturz hatte entscheidende Folgen für das weitere Geschehen, zunächst natürlich in Serbien selbst, später aber auch in seiner Nachbarschaft, in der näheren (Balkan-Kriege) und der ferneren (Erster Weltkrieg). Besonders schwere Folgen hatte dieses Geschehen später auch für andere südslawische

³⁰ Slovenski Narod, 9. januarja 1903, številka 6.

Nationen, darunter auch die Slowenen. Das war auch einer der Gründe bei der Themenwahl dieser Beitrags.

Dabei soll noch festgehalten werden, daß die erwähnten Ereignisse des Jahres 1903 in Serbien ein etwas anderes Finale erhoffen ließen, als auch wir es heute erleben. Auf ihnen beruhen auch "Illusionen", die sich in der Entwicklung der jugoslawischen Idee niederschlugen, wobei die Absichten der politischen Kreise in Belgrad keineswegs mit den Hoffnungen gleichzusetzen sind, die diese Ereignisse etwa auch bei den Slowenen weckten.

Wenden wir uns an dieser Stelle der Rezeption der Belgrader Ereignisse in Slowenien zu. Zunächst kann festgestellt werden, daß die Slowenen dank ihren Zeitungen über das Geschehen in Serbien eigentlich sehr gut informiert waren (selbst wenn man von den heutigen Ansprüchen in diesem Bereich ausgeht). Das Jahr 1903 war nicht nur in Serbien, sondern auch im übrigen "slawischen Süden" (Kroatien, Mazedonien) reich an Ereignissen. Diese weckten bei der slowenischen Öffentlichkeit offensichtlich große Aufmerksamkeit. Als wichtigste Informationsquelle der Slowenen sind natürlich die drei bedeutendsten slowenischen politischen Tageszeitungen anzusehen: *der Slovenec*, *der Slovenski Narod* und die *Triester Edinost*.

Die Berichterstattung über das Geschehen in Serbien im Jahre 1903 kann in einige grundlegende Themenfelder eingeteilt werden. Im ersten Teil überwiegen - neben der Beschreibung der miserablen Zustände im damaligen Serbien - vor allem Artikel, die sich auf seine damalige Dynastie beziehen. Die letzten Dynasten der Obrenović sorgten mit ihren

Skandalen sehr gut dafür, daß sie viel öfter Schlagzeilen in der europäischen Presse machten, als der Bedeutung ihres Staates entsprach. Die europäische und damit auch die slowenische Öffentlichkeit interessierte sich vor allem für einige für Serbien selbst sehr bedeutende Fragen, die - neben ernsthaften Erwägungen - in großem Maße zu phantasiebildenden Spekulationen Anlaß gaben. Eine dieser Fragen war bestimmt die der serbischen Thronfolge. Zu den "bedeutenderen" Themen der slowenischen und europäischen Berichterstattung über Serbien gehörten zweifelsohne auch Gerüchte von den Verschwörungen gegen Aleksander Obrenović. Dieses Thema wurde schließlich vor dem tatsächlichen Umsturz so abgenutzt, daß nicht einmal mehr diejenigen, die es bis zur Bewußtlosigkeit wiederholten, daran glaubten. Als es dann wirklich zum Umsturz kam, war die Öffentlichkeit schockiert. Der Wahrheit zuliebe muß man noch hinzufügen, daß dieser Schock wahrscheinlich eher der Art der Ausführung als dem Umsturz selbst galt.

Es bestehen keine Zweifel darüber, daß praktisch in allen Artikeln der slowenischen Presse der serbischen Nation Sympathie bekundet wurde, was in Bezug auf die Dynastie der Obrenović nicht der Fall war. Die Skandale der erwähnten serbischen Herrscherfamilie überschritten jede noch so reiche Phantasie des europäischen Lesers. Während sich die sog. *jüdischen Blätter* darüber mokierten, war in den slowenischen oft die Mahnung zu lesen, wenigstens die slowenischen Politiker sollten angesichts der Berichterstattung der "serbienfeindlichen Presse" solche "sensationellen Nachrichten" aus Serbien mit angemessener Reserve aufnehmen.